

Referanser: KM 08.1/10

Saksdokumenter:

Gudstjenestereformen - økonomiske og administrative konsekvenser

Sammendrag

I dokumentet redegjøres for de økonomiske og administrative konsekvenser som følger av gudstjenestereformen.

Forslag til vedtak

Kirkerådet anbefaler å legge saken fram for Kirkemøtet 2011 til orientering med de merknader som fremkom i møtet.

Saksorientering

Gudstjenestereformen er en stor og en omfattende reform. Den omfatter ny hovedliturgi med nyskrevet liturgisk musikk, dåpsliturgi, ny tekstbok, alminnelige bestemmelser mm og ny salmebok og koralbok. Utredningsfasen, hørings- og vedtaksfasen har pågått siden 2003. Med unntak av liturgisk musikk, ny salmebok og ny koralbok er reformen nå i vedtaksprosess med tanke på innføring i menighetene innenfor perioden 1.søndag i advent 2011 til 1. søndag i advent 2012.

Mange av de ca 100 menighetene som har prøvd ut et tidligere forslag til gudstjenesteordning (Forslaget 2008) vil være klare for å innføre den nye gudstjenesteordningen allerede fra oppstartsdatoen 1. søndag i advent 2011. De aller fleste menighetene vil nok først innføre ordningen i løpet av 2012. Da vil de nye menighetsrådene, som skal velges høsten 2011, ha fått den nødvendige tid til å sette seg inn i gudstjenestereformen og - i samarbeid med prest, kirkemusiker og andre - til å forberede og vedta en lokal grunnordning for gudstjenesten.

1. søndag i advent 2011 vil likevel bli markert som en felles oppstart ved at de nye tekstrekkene (Tekstboken) innføres i menighetene fra denne første søndagen i det nye kirkeåret. Andre former for felles markering i Den norske kirkes menigheter vil også bli forberedt fra sentralt hold.

Det redegjøres med dette for de økonomiske og administrative kostnadene for iverksetting av gudstjenestereformen. Med noen offentlige reformer følger det friske penger, slik som med trosopplæringsreformen. En rekke andre reformer må det skapes rom for innenfor gjeldende budsjetter, slik som med gudstjenestereformen.

Flere av de økonomiske og administrative sider ved reformen er fortsatt under utredning, det gjelder ikke minst fastsettelse av pris for de ulike bøkene som skal utgis og som vil være tilgjengelig fra oktober 2011. De digitale versjonene og hjelpemidlene vil bli presentert noe senere på høsten. Det har pågått - og pågår fortsatt - drøftinger med Eide forlag, Kirkens Arbeidsgiver- og interesseorganisasjon (KA), Kirkedepartementet (FAD), fagforeninger og utdanningsinstitusjoner for å avklare ulike spørsmål for at reformen kan iverksettes og gjennomføres på en god måte.

Fra forlaget side vil menighetene bli tilbudt å kunne bestille og få tilsendt gudstjenestematerialet høsten 2011, og betale for dette, helt eller delvis, først i budsjettåret 2012.

1. Trykt utgave av liturgien mm:

Når gudstjenestereformen starter opp fra 1. søndag i advent 2011, vil det både på bokmål og nynorsk foreligge en trykt utgave av gudstjenestematerialet, hver på ca 400 sider. Materialet inngår i en perm, slik at også fremtidig gudstjenestemateriale kan settes inn i denne. Sammen med denne gudstjenestepermen hører en tom og

tynnere og mer forseggjort perm som er beregnet for liturgisk bruk under den enkelte gudstjeneste. Det vil være lite hensiktsmessig for liturgen å bruke den store ringpermen under gudstjenesten.

Den trykte utgaven vil inneholde Ordning for hovedgudstjenesten, dåpsliturgi i hovedgudstjenesten og dåpsliturgi i egen gudstjeneste, alminnelige bestemmelser mm, en motiverende innføring i liturgi samt utførlig veiledningsstoff til gudstjenestearbeidet. Dessuten vil den liturgiske musikken foreligge i en egen og stor perm og inneholde både den gjeldende liturgiske musikken og svært mye ny liturgisk musikk. De digitale versjonene vil være tilgjengelige rundt 1. søndag i advent 2011. Sannsynligvis vil liturgiene også foreligge i en rimelig paperback-utgave, men dette avhenger av hvor stort salgspotensial det vil være for en slik utgave. Noen pris på en slik bok er ikke avklart med forlaget, men er her foreløpig satt til kr 260.

Det legges opp til at det etter noen år vil skje en evaluering med tanke på mindre justeringer av ordningen. De endringer som da kommer, vil føre til at noe av stoffet vil bli trykket i en ny, revidert utgave og kan settes inn i hovedpermen. Dette medfører ekstraavgifter i perioden 2015 – 2018, avhengig av omfanget av de endringer som blir gjort.

Det presiseres at de priser som ligger i dette saksdokumentet er omtrentlige og angir et beregnet kostnadsnivå i forkant av de slutførende vedtaksprosesser og prisforhandlinger, og før produksjonspris er avklart.

Den liturgiske høringsboken fra 2008 var på 184 sider og prisen var kr 240 pr eksemplar. Den liturgiboken som nå skal komme vil være dobbelt så stor. I tillegg vil denne bli utgitt som ringperm, noe som er dyrere enn bokformat. Denne ringpermen fås kjøpt sammen med den mindre permen, som er til bruk for ”Dagens gudstjeneste”. Forlaget anslår at prisen for denne liturgipakken vil ligge på kr 495, mens de hver for seg vil koste kr 395 og 145.

Det antas at FAD dekker utgiftene til denne liturgipakken (kr 495) for alle *statsansatte prester*, ca 1300 eksemplarer i alt. Om FAD også dekker denne utgift for *ordinerte prester* som ikke er i offentlig prestetjeneste, må avklares. Hvis ikke, må bispedømmene dekke denne utgift for sine *vikarprester*. I kostnadsoversikten til slutt i dette dokumentet er det anslagsvis beregnet at det er 220 vikarprester på landsbasis. Fellesrådene må bekoste liturgipakken for de *63 prester i KA-sektoren*, og Sjømannskirken, sykehusene og andre institusjoner for sine ansatte prester.

Som arbeidsgiver forutsettes det at fellesrådene dekker utgiftene til denne liturgipermen (kr 395) for alle *kirkemusikere*, ca 920 i alt. Det må også avklares om fellesrådene dekker liturgipakken for andre tjenestegrupper som innehar liturgiske oppgaver, som *vigslede kateketer* og *diakoner*. Det finnes i alt 232 diakoner og 56 diakonimedarbeidere i menighetene, og innenfor trosopplæring finnes det 93 kateketer og 292 andre menighetspedagogiske stillinger. For mange av disse vil det være viktig å ha tilgang til gudstjenestematerialet i en eller annen form (digitalt eller i

paperbackutgave) når de skal forberede gudstjenester hvor trosopplæring eller diakoni har et særlig fokus. I gudstjenesten møtes de ulike kirkelige reformene. I kostnadsoversikten er det tatt inn at de 325 kateketene og diakonene i det minste bør ha bokutgaven av materialet (kr 260).

Gudstjenestematerialet må også være tilgjengelig for hvert *menighetsråd*. Menighetsrådet har en avgjørende rolle ved å vedta en lokal grunnordning for gudstjenesten og involvere frivillige medarbeidere i planlegging og gjennomføring av gudstjenesten. En antar at mange menighetsrådsmedlemmer finner det ønskelig og hensiktsmessig å ha et eksemplar av gudstjenestepermen, kanskje i en paperback-utgave, selv om dette materialet også kan hentes fra en digital versjon (se mer om dette senere i dokumentet). På hvilken måte fellesrådene eller menighetsrådene vil imøtekomme dette behovet, vil sikkert variere mye. I det minste bør *hvert menighetsråd* ha ett eksemplar av paperbackutgaven, dvs 1.285 eksemplarer i alt. Det kan også være behov for at kirkeverger (420) og daglige ledere (167) har ett eksemplar av ordningen.

Det samme behovet for tilgang til gudstjenestematerialet gjelder for *gudstjenesteutvalg, andre menighetsutvalg og frivillige medliturger*. Soknene vil ha behov for mellom 4 og 50 eksemplarer. Dette kan antakelig belastes det enkelte sokn av frivillige midler. I kostnadsoversikten er det tatt inn et forsiktig anslag på 4 paperback-bøker pr sokn, som menighetsrådet dekker.

Kirkedepartementet har fastsatt at det skal finnes 3 eksemplarer av liturgiske bøker i hver kirke, på alteret, ved orgelet og i sakristiet, og at fellesrådene må dekke dette (Rundskriv av 7. juni 1992 (F-57-92 og F-58-92). Det må avklares med FAD om dette kravet fortsatt gjelder, sett i sammenheng med gudstjenestereformens vekt på den lokale grunnordning og med muligheten til digital tilgang til ordningene. Som et minimum må gjelde at det finnes minst én fullstendig liturgipakke i sakristiet i hver kirke, altså 1620 eksemplarer i alt. Det forutsettes at fellesrådene dekker denne utgiften (kr 495).

2. Trykt utgave av liturgisk musikk

Det er tidligere i reformprosessen utgitt 2 hefter med liturgisk musikk. Et tredje "hefte" vil også bli utgitt, men trykkes sammen med de musikalske seriene som tilhører 1977-liturgien og sammen med material fra de to heftene som tidligere er utgitt. Tekstformene i musikken vil, så langt det er mulig, bli justert til å være i samsvar med de tekstformer som vedtas på Kirkemøtet 2011. Alt dette materialet vil bli utgitt i samlet i en stor perm 15. oktober 2011 og inngår som en sentral og nødvendig del av gudstjenestereformen.

Menighetsrådene skal ut fra dette materialet ta stilling til hvilken musikk som skal brukes i de ulike typer gudstjeneste. I utprøvingen av liturgisk musikk bør den enkelte kirke helst ha to eksemplarer av disse heftene, et ved orgelet og et i sakristiet. Ett

eksemplar i hver kirke er et minimum (1620), og det forutsettes at fellesrådet dekker dette.

Spiralheftene som allerede er utgitt selges i dag for kr. 295,- *per eksemplar*. Et foreløpig anslag er at den samlede liturgiske musikken, som altså tilsvarer hele 4 hefter, antakelig ikke vil koste mer enn kr. 650.-

Videre forutsettes det at fellesrådet dekker ett eksemplar av den samlede liturgiske musikken til hver kirkemusiker (920 i alt), som på en særlig måte må gjøre seg kjent med dette stoffet.

Det antas også at Kirkedepartementet dekker et eksemplar til alle statsansatte prester, (1.300). Valg av liturgisk musikk angår også prestene, og for den liturgiske tjeneste er det nødvendig at liturg/prest har et eksemplar på grunn av variasjoner og alternativer for liturgisk musikk og det som skal synges/messes av liturg. Tilsvarende antas at også alle fellesrådsansatte prester (63) får dette dekket av fellesrådet.

Menighetenes behov for flere eksemplarer av den liturgiske musikken vil antakelig variere sterkt fra menighet til menighet, men det er viktig å understreke at menighetsrådet skal fatte vedtak om hvilken liturgisk musikk som skal brukes i de typer hovedgudstjeneste menigheten skal feire. Et minimum må være at det enkelte menighetsråd har ett eksemplar tilgjengelig for å kunne fatte sin avgjørelse, og at fellesrådene finansierer dette (1.285 eksemplarer).

Den utvidede perioden for utprøving av liturgisk musikk med mellom tre til seks år vil også ha kostnader knyttet til nye avtaler med rettighetsinnehavere. Eide forlag, som ivaretar avtalen med disse, vil i forbindelse med utgivelsen avklare dette med rettighetsinnehaverne. En tar sikte på at rettighetene for resten av utprøvsperioden bakes inn i den prisen som er antydning for permene med den liturgiske musikken. Kirkerådet har nå trukket tilbake fra sin hjemmeside det menighetene til nå har kunnet laste ned gratis av liturgiske melodier til bruk i menighetenes gudstjenesteprogram. På Eide forlags nettsider vil en fortsatt kunne laste ned dette, men denne tjenesten må man nå betale for.

3. Tekstbok

Det er ikke satt eksakt pris på den nye tekstboken, da sidetallet er avhengig av det endelige tekstutvalget. Bibeltekstene som skal leses i hovedgudstjenesten skal leses fra godkjent tekstbok (jf. Alminnelige bestemmelser). Det forutsettes at fellesrådene dekker minimum ett eksemplar av tekstboken i hver kirke, på samme måte som liturgiboken, altså i alt 1.620 bøker. De nye teksttrekkene skal tas i bruk av alle menigheter allerede fra 1. søndag i advent 2011. Hva denne vil koste er ikke klarlagt. Dagens pris på tekstbok er kr 490,-, men den nye tekstboken vil være betydelig større og kostnaden noe høyere. Vi anslår en omtrentlig pris kr 650,

Om Kirkedepartementet dekker ett eksemplar av tekstboken til den enkelte ansatte prest (1300), og fellestrådene for prestene i KA-sektoren, må avklares.

4. Utgifter til rettighetsavtaler og elektroniske program

Gudstjenestereformen har ført til økt opptrykk av gudstjenesteprogram og kanskje også til at flere menigheter har vist liturgi og salmer på en skjerm. Ingenting av dette er gratis. Også skjermfremvisning av salmer, tekster og bilder på veggen omfattes av Kopinoravtalen. Fellestrådene betaler i dag 6 millioner kroner til Kopinor, og av denne summen er kr. 600.000 beregnet å dekke skjermfremvisning. Om bruken av skjerm øker, vil en større del av den samlede Kopinoravgift gå til dette. KA har fremforhandlet denne avtalen for menighetene, og har beregnet at 60 – 70 prosent av kopieringen i menigheten handler om kopiering av gudstjenestestoff, salmebok og liturgisk musikk. En stor del av dagens utgifter til Kopinor vil dermed bli overført til et annet system for utbetaling av rettigheter, et system som Eide forlag vil forvalte.

Kopinoravtalen ligger fortsatt fast, men denne vil delvis bli overlappet av de avtaler som nå vil bli lagt til Eide forlag. En antar Kopinor- avtalen for kirken er begrenset til maks prosent av en salmebok/sangbok og maks antall sider. Det betyr at salmeboken ikke kan kopieres uhemmet i menighetene i forhold til denne avtale. I løsningen fra Eide kan det kopieres fritt mot en årlig avgift, som rettighetshavere får avregnet royalty for fra forlaget.

Dette vil medføre at gudstjenestereformen fører til en *reduksjon* av behovet for kopiering i henhold til Kopinoravtalen. Dette må avklares nærmere av KA, etter at Eide har gjort avtale med rettighetsinnehaverne.

De liturgiske tekstene som ligger i ordningen inneholder i svært liten grad rettighetsbelagte *tekster*. Utgiftene vil derimot være knyttet til den nye liturgiske musikken, og ikke minst til den nye salmeboken. Eide forlag vil forvalte alt dette, og utgiftene vil inngå i digitale programvarer med tilgang til tekster, liturgisk musikk og salmer. Det enkelte fellestråd eller menighetsråd vil kunne velge hva av dette de ønsker å benytte, og betaler årlige abonnement for dette. Et foreløpig anslag er at elektronisk tilgang til bruk av elektronisk tilrettelagte liturgiske tekster og melodier vil koste kr 2.000 pr år, og elektronisk bruk av salmeboken ca 2.500.

For menigheter som i stor grad bruker utskrevne ordninger for hver søndag, vil disse årlige abonnementene til Eides digitale tjenester være svært hensiktsmessige. De vil kunne bli brukt integrert mot programmer som LabOra og Kardinal. Det vil også være mulig å kjøpe et abonnement begrenset til liturgiske tekster, melodier og salmer direkte fra Eide forlag.

På Kirkerådets nettside vil tekstene til ny liturgi ligge åpent og tilgjengelig. Kirkerådet innehar opphavsrettigheten og andre immaterielle rettigheter til samleverkene, så lenge dette ikke strider mot opphavsrettighetene.

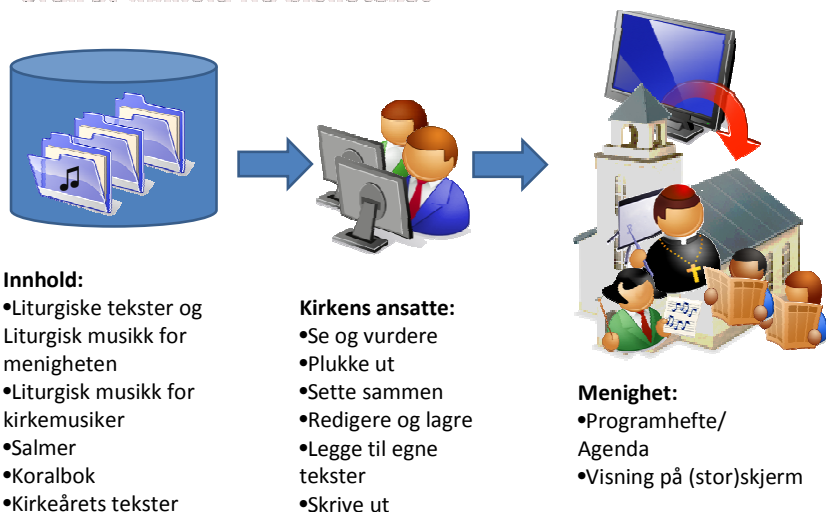
5. Lokal grunnordning

Menigheten utformer i samsvar med gudstjenestematerialet sin egen Lokale grunnordning. Den lokale grunnordning skal kunngjøres og må kopieres opp til bruk for ansatte prester, kirkemusikere, vikarer og medliturger. Dette innbefatter både tekster og melodier. Den lokale grunnordning vil også medføre rettighetsutgifter og kopieringsutgifter dersom det ikke er tegnet abonnement. Videre vil det påløpe utgifter til gudstjenesteutvalgenes arbeid, men dette vil variere etter lokale forhold og er vanskelig å utgiftsberegne på forhånd.

Det kan lages enkle gudstjenesteagender for menigheten. Dette kan skje på flere måter. En kan kopiere gudstjenesteprogrammet til hver søndag eller kopiere opp (flere) faste agender hvor alternativene og menighetssvar innenfor hver type hovedgudstjeneste som menighetsrådet har fastsatt, er satt inn. En fast agende som gjenbrukes beregnes til en dyrere rettighetsavgift enn den som lages til hver søndag, andre vil bruke skjermvisning. Som nevnt ovenfor, vil alt dette medføre utgifter for det som er rettighetsbelagt. Det vil også ligge en løsning for skjermvisning i det elektroniske programmet fra Eide, slik det fremgår av den høyst foreløpige tegningen nedenfor:

Kirkens Gudstjenestebibliotek

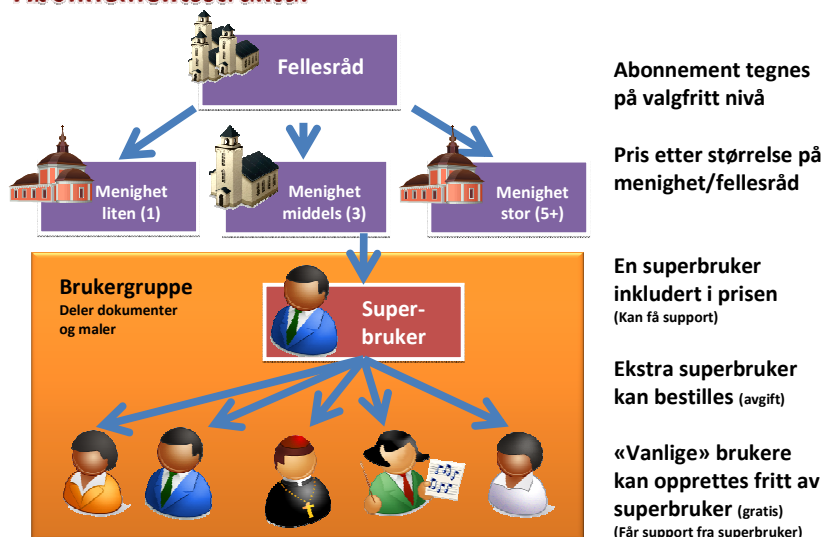
Bruk av innhold fra biblioteket

I den digitale programvaren som Eide forlag vil tilby, vil det bli registrert når man ferdigstiller et gudstjenesteprogram, slik at menigheten slipper å avgi egen rapport om bruk av dette rettighetsbelagte stoffet. Rettighetsinnehaverne vil også kunne gå inn og få oversikt over hvor mye deres materiale blir brukt. I abonnementsprisen er dekning til rettighetsutgifter tatt inn. Hvert abonnement vil få en superbruker, som kan gi tilgang til programmet for alle ansatte og frivillige som utarbeider gudstjenesteprogram, slik det fremgår av tegningen nedenfor.

Kirkens Gudstjenestebibliotek

Abonnementsstruktur

Innføring av en ny grunnordning vil være en sårbar prosess. Mange vil delta i den med glede og iver over å bli kjent med nytt stoff. Vi vil samtidig måtte regne med at noen vil kjenne seg usikre og muligheten for økt fremmedgjøring i gudstjenestefeiringen er tilstede. Fra gjennomføringen av store gudstjenestereformer i våre søsterkirker er vi kjent med at gudstjenestesøkingen kan gå ned under innføringsfasen. Det må derfor settes et sterkt fokus på tilrettelegging for den enkelte gudstjenestedeltager. Ved forrige reform ble det trykket menighetsutgaver med notematerialet og full liturgi til den enkelte kirkeårsfase (hvitt, grønt, rødt og fiolett hefte). Slike hefter vil med den reformen som her er lagt frem være lite hensiktsmessige å utvikle sentralt på grunn av de store variasjonene i lokal grunnordning. Dette er en endring i forhold til dagens gudstjenesteordning.

Tilrettelegging og informasjon om lokal grunnordning for bredden i den lokale kirke må være en prioritert oppgave lokalt, regionalt og nasjonalt.

6. Inventar

I reformen ligger ikke en plikt for menigheter til å skaffe noe mer kirkelig inventar til gudstjenestebruk. Men mange menigheter vil antakelig ønske å utforme gudstjenesten med noen av de valgfrie alternativer som ligger i ordningen. Det gjelder *sidebord*, som brødet og vinen kan settes på før det bæres fram til alteret, eller *prosesjonskors* og *prosesjonslys* til bruk bl.a. ved evangelieprosesjon. *Kalkklede* er tidligere nevnt i de liturgiske ordningene, men reformen vil styrke behovet for dette. Og det gjelder

lysholdere til lysglobus og til dåpslys. Dette er utgifter som det enkelte menighetsråd må avgjøre prioriteringen av.

7. Universell utforming

En sentral målsetting i gudstjenestereformen er ”gudstjeneste for alle”. For å muliggjøre dette kan mange menigheter møte utfordringer om å gjøre kirkerommet mer tilgjengelig. Dette kan medføre utgifter for fellesråd og sokn.

8. Biskopen som godkjenning og tilsynsmyndighet

En kan påregne et noe økt behov for saksbehandling av liturgisaker hos biskopene, først og fremst fordi menighetens lokale grunnordning skal oversendes gjennom prostene til biskopen. Biskopen skal vurdere om forslaget er innenfor rammen av Ordning for hovedgudstjenesten og regelverket for denne. Biskopen skal også ut fra sitt tilsynsansvar vurdere egenformulerte forslag til *faste* samlingsbønner, faste syndsbekjennelser og faste forbønner. En har ikke lagt opp til tunge byråkratiske rutiner for dette, men biskopens tilsyn med gudstjenesteliv skal samtidig være reelt.

9. Ansatte i lokalmenigheten

Gudstjenestereformen vil medføre noe økt arbeidstid i tilknytning til gudstjenesten, først og fremst i reformens *innføringsfase*. Reformen forutsetter at flere samarbeider om gudstjenesten, den enkelte gudstjeneste skal tilrettelegges og det vil være behov for tid til faglig fordypelse. Da er det viktig å legge opp til realistiske og praktiske arbeidsformer.

En måte å gjøre dette på er å avtale en times arbeid ukentlig til et fast tidspunkt for dem som er involvert i forberedelsen til kommende søndags gudstjeneste. En sparer mye tid og krefter ved å innarbeide slike faste ordninger i menigheten. Mange menigheter har allerede innarbeidet gode rutiner for dette, de har opprettet gudstjenesteutvalg og mange prester, kirkemusikere og andre har lenge drevet et planmessig gudstjenestearbeid. For mange vil derfor ikke reformen kreve mye mer arbeidstid enn det gjør i dag.

I høringen sa 99 % av prøvemenighetene at timeforbruket for presten hadde økt, 66 % i stor grad og 30 % i noen grad. Tilsvarende tall for kantor er 83 %, hvorav 30 % i stor grad og 53 % i noen grad. For andre stillinger har over halvparten registrert en økning, 6,7 % i stor grad og 48 % i noen grad. Høringen gir imidlertid ikke grunnlag for å kvantifisere denne merbelastningen, og tallene gjelder altså en *innføringsfase*. Arbeid med gudstjenesten er allerede en høyt prioritert oppgave for mange kirkelige medarbeidere, særlig gjelder dette prest og kirkemusiker. I innføringsfasen vil nok reformen gi en økt arbeidsbelastning, det kan derfor bli nødvendig å omprioritere noen arbeidsoppgaver i en periode.

Evalueringen av trosopplæringsreformen har beskrevet trosopplæringsreformens erfaringer i relasjon til fornyelsen av gudstjenestelivet:

”Så langt kan Trosopplæringsreformen på mange måter sees som en gudstjenestereform. De aller fleste forstår gudstjenesten som sentrum i menighetenes liv og knytter av den grunn trosopplæringen til denne. Det kan se ut som om mange ikke bare vil knytte trosopplæringstiltak til gudstjenestelivet, men at dette sees som et sentralt trosopplæringstiltak i seg selv. Denne utvikling forsterkes av en ny vektlegging på barne- og ungdomsteologi, der barn og unge sees som fullverdige menighetsmedlemmer og gudstjenestedeltakere, med egne oppgaver. Resultatet viser seg i et bredt gudstjenestelig forsøks- og tiltaksarbeid i form av en rekke nye typer gudstjenester og eksperimentering innenfor de etablerte liturgiene. I forlengelsen av dette knyttes det en rekke trosopplæringstiltak til selve kirkerommet, til symbolbruk, artefakter og riter (i ”Kunnskap, opplevelse og tilhørighet”, 2008, s 136f)

Alle aldersgrupper i trosopplæringen skal i henhold til Plan for trosopplæring delta i gudstjenester.

Trosopplæringsreformen har vektlagt tverrfaglighet og lokalt samarbeid i utarbeidelsen av reformen. Erfaringene som støttes av annen forskning på utviklingsarbeid styrker et tilsvarende fokus på tverrfaglighet i utviklingsarbeid. Dette tilsier at det bør vektlegges i etablere implementerings og driftsprosesser som vektlegger det tverrfaglige perspektivet i innføringen av gudstjenestereformen.

Diakonen vil få en særlig oppgave knyttet til at diakonale grupper skal involveres i utarbeidelse og gjennomføring av forbønnsdelen, diakonen i nattverdfeiring og det diakonale aspektet ved utsendelsen understrekes med bl.a. forbønnstjeneste og soknebud.

Gudstjenestereformen forutsetter økt deltagelse av frivillige og ulønnede medarbeidere. Det innebærer at det er viktig med gode administrative støttefunksjoner i det tverrfaglige arbeidet knyttet til den enkelte gudstjeneste.

Det er vanskelig å beregne utgiftsmessig hva gudstjenestereformen vil medføre av utgifter til økt medgått arbeidstid. Reformen gjør det likevel nødvendig å tenke igjennom ressursbruken av ansatte i den lokale menighet.

10. Kursing av ansatte, menighetsråd og andre frivillige i lokalmenigheten

Arbeidstakere har krav på opplæring når betingelsene for deres arbeid endres vesentlig. Det er utvilsomt at reformen medfører vesentlige endringer for prester og for kirkemusikere, men også for de øvrige medarbeidere som kateket og diakon. Nødvendig kursing av disse medarbeiderne må avklares nærmere med arbeidsgiversiden, det vil si biskopene og fellestrådene/KA. Disse har ansvaret for at en slik opplæring skal skje. Det er ønskelig med mest mulig felles kursing for de ulike aktørene, og at implementeringen skjer ut fra et felles sentralt opplegg.

Styringsgruppen for opplæringstiltak i gudstjenestereformen (Kirkerådet, KA, PF/Kompetanserådet og bispedømmerådene) har nå utarbeidet rammer og læringsmål for innføringen av reformen. Hovedmålene er tre: 1. opplæring av tilsatte, 2. opplæring av nye menighetsråd og 3. informasjon til kirkens medlemmer. Styringsgruppen har oppnevnt en kursledergruppe som skal utdanne 4-6 prester og kirkemusikere fra hvert bispedømme. Disse skal bidra til opplæringstiltak i det enkelte bispedømme og prosti. Kurset starter med en 5 dagers samling i august/september 2011, deretter skjer en utprøving lokalt og i 2012 deltar de på en oppfølgingssamling. Norges Musikkhøgskole, de tre teologiske fakultetene og Presteforeningen (Kompetanserådet), Kirkerådet og KA står for dette kurset. Ca 70 prester og kirkemusikere fra alle bispedømmer har søkt kurset, og deltakerne utpekes av sine arbeidsgivere. Kirkedepartementet bidrar med midler gjennom Kompetanserådet, og Kirkerådet bidrar med kr 500.000 til å dekke utgifter for deltakerne til dette kurset og til utvikling av noe kursmateriell for menighetsråd. Dette er det tatt inn i Kirkerådets budsjett for 2011. Fellerådene/KA bidrar til kursutgifter og vikartjenester for kirkemusikerne.

For *menighetsrådene* innebærer reformen en vesentlig endring ved at de skal vedta Lokal grunnordning for feiring av hovedgudstjenester i menigheten. Gudstjenestereformen må derfor legges inn som et hovedtema i de kurs som arrangeres av bispedømmerådene for de nye menighetsrådene de første månedene i 2012. Tilsvarende må dette tas inn i kursene for *fellesrådene*, som KA arrangerer. Det vil bli utarbeidet egnet material til disse kursene, først og fremst med en kortfattet innføring om gudstjenesten, Almennelige bestemmelser for hovedgudstjenesten og metodiske råd om hvordan menighetsrådene kan utarbeide en lokal gudstjenesteordning.

Mange bispedømmer og prostier har i samarbeid med fellesrådene allerede holdt fagdager og kurs i gudstjenestereformen, og dette intensiveres i 2011 og 2012.

Menighetsstabene som helhet vil bli berørt av reformen og det bør gis gode, felles kurstilbud og samlinger for alle ansatte.

Frivillige *medliturger* må også få opplæring i reformen og i Lokal grunnordning for å kunne fungere som medliturger i den lokale gudstjenesten.

11. Kirkerådet

Kirkerådet vil sette av midler til et fortsatt arbeid med utvikling av liturgier, med informasjon om reformen, og evaluering av denne.

Det gjenstår et arbeid med å utvikle *kollektbønner/dagens bønn*. Arbeidet med å avklare hva slags kollektbønner en ønsker seg har vært drøftet i Nemnd for gudstjenesteliv (NFG) i februar 2011, og det arbeides videre i sekretariatet med dette, i samarbeid med tekstforfattere, slik at kollektbønner kan tilbys som forsøksordning

for menighetene fra 1. søndag i advent 2011. Kirkerådet har beregnet kostnadene med dette til kr 420.000 over en treårsperiode (2011-2013). For arbeidsgivere og menigheter vil kjøp av kollektbønnene, som settes inn i gudstjenestepermen, medføre en liten utgift.

Det arbeides i Kirkemusikalsk utvalg (KMU) med å utvikle mer liturgisk *musikk til bibelske salmer*, med tanke på at disse skal inngå i den nye salmeboken.

Den evaluering/revisjon som det er lagt opp til etter 3-6 år vil også kreve at det opprettholdes en høyere stillingsmengde i Kirkerådet knyttet til arbeidet med gudstjenestereformen.

12. Salmebok og koralbok

Ny salmebok og ny koralbok skal vedtas på Kirkemøtet våren 2012 og vil foreligge trykt innen 1. søndag i advent 2013. Utgiften til dette vil ligge til året 2013 eller 2014. Det samme gjelder for den koralboken som følger salmeboken.

Det er foreløpig ikke mulig å si hva den nye salmeboken, som også vil inneholde en bønnebok, Luthers lille katekisme og gudstjenesteordningen for Den norske kirke, vil koste. Norsk salmebok koster i dag kr. 235.

Et høyst foreløpig anslag er at koralboken vil koste ca kr 800.

I følge Alminnelige bestemmelser er det opp til den enkelte menighet å velge hvilken salmebok man ønsker å bruke. Til forskjell fra ny liturgi, som ikke kan velges bort uten særlig søknad til biskopen, er det *menighetsmøtet* som vedtar innføring av ny salmebok i det enkelte sogn. Menighetsmøtet må da også avklare finansieringen av nye salmebøker. Ved tidligere kjøp av ny salmebok (Norsk salmebok og Salmer 1997) har mange menigheter hatt innsamling, med oppfordring til å betale og gi en salmebok, som settes i menighetens salmebokhylle. Samtidig har fellesråd og menighetsråd ofte bidratt til kjøp av ny salmebok.

En antar at de fleste menighetene vil innføre den nye salmeboken, og den hører også sammen med liturgireformen. I mange kirker er også salmebøkene blitt svært slitt etter mange års bruk, slik at man uavhengig av reformen måtte betale for nye eksemplarer av salmeboken.

Når en menighet innfører ny salmebok, bør fellesrådet, i tråd med gjeldende praksis, dekke utgiften til minst én koralbok i alle kirker, og ett eksemplar til alle organister.

13. Samlede materiellutgifter til gudstjenestereformen

I det følgende gis foreløpige anslag over de utgifter som kan påregnes de ulike involverte parter på landsbasis, i samsvar med det som er beskrevet ovenfor:

Budsjettår 2012

Materiell	Enhetspris	Antall enheter	Beløp	Ansvarlig
Liturgipakke	kr 495	1.300 prester	kr 643.500	FAD
Liturgipakke	kr 495	63 prester	kr 31.185	FR
Liturgipakke	kr 495	220 (?) vikarprester	kr 108.900	FAD/Bdr
Liturgipakke	kr 495	1 pr kirke (1.620)	kr 801.900	FR
Liturgiperm	kr 395	920 (kirkemusikere)	kr 363.400	FR
Liturgibok	kr 260	1285 sokn	kr 334.100	FR
Liturgibok	kr 260	4 i hvert sokn	kr 1.336.400	MR (?)
Liturgibok	kr 260	325 kateket/diakoner	kr 84.500	FR (?)
Liturgisk musikk	kr 650	1.300 prester	kr 845.000	FAD
Liturgisk musikk	kr 650	63 prester	kr 40.950	FR
Liturgisk musikk	kr 650	1 pr kirke (1.620)	kr 1.053.000	FR
Liturgisk musikk	kr 650	920 kirkemusikere	kr 598.000	FR
Liturgisk musikk	kr 650	1285 sokn	kr 835.250	FR
Tekstbok	kr 650	1300 prester	kr 845.000	FAD (?)
Tekstbok	kr 650	63 prester	kr 40.950	FR
Tekstbok	kr 650	1 eks pr kirke (1.620)	kr 1 053.000	FR
Div kurs (se pkt 10 ovenfor)				
Årlig data-abonnement (frivillig): kr. 2.000 – (se pkt 4 ovenfor)				
Årlige utgifter i henhold til Kopinor (se pkt 4 ovenfor)				

Budsjettår 2013-2014

Materiell	Enhetspris	Antall enheter	Beløp	Ansvarlig
Salmebøker	kr. 235 ?	?	?	FR/MR/Gaver
Koralbok	kr 800	1 pr kirke (1.620)	kr 1.296.000	FR
Koralbok	kr 800	920 (kirkemusikere)	kr 736.000	FR
Årlige dataabonnement for salmer (frivillig): kr 2500: (se pkt 4 ovenfor)				

Budsjettår 2015-2017

Revidert liturgiperm (jfr. med tall ovenfor)	?
Revidert liturgisk musikk (jfr med tall ovenfor)	?
Revidert tekstbok (jfr. med tall ovenfor)	?